

NIEKTORÉ ASPEKTY PÔSOBENIA VELITEĽSKÉHO ZBORU ČS. ARMÁDY V BOJI PROTI BANDEROVCOM

ALEXANDER MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Some aspects of Czechoslovak army performance and its commandership in the fight against "Banderovci". *Vojenská história*, 3, 14, 2010, pp. 61–74, Bratislava.

For a comparison there is a study of A. Maskalík dealing mainly with the questions of the state and situation of the Czechoslovak Army (its Slovak units); namely he considers its internal issues and its commandership in the first years after the WWII in the light of the elimination of Ukraine Partisan Army (UPA) invasions in Slovakia. The author characterizes, analyses, and pinpoints at the real state of the Czechoslovak armed force in Slovakia trying to provide a real and objective evaluation of the situation of the Army (respecting the interior factors of the complex pre-war period; the material-technical state and equipment; as well as the quality of the commandership personnel – including the moral and the internal issues of the Army) Meanwhile the author follows the consequences of the drawbacks in the fights against the group of bandits – Banderovci; invading the country from 1945–47 from the south-east of Poland.

Military History. Czechoslovakia. Fights against Banderovci.

„Akcia B“, ako bolo dodatočne označené nasadenie čs. armády a jednotiek Zboru národnej bezpečnosti proti príslušníkom Ukrajinskej povstaleckej armády, bola rozsiahlym a zároveň jediným bojovým vystúpením čs. ozbrojených zložiek v povojnovom období Československa.¹ V ozbrojenom zápase, trvajúcom s prestávkami od augusta 1945 do novembra 1947, predstavovala práve čs. armáda a najmä jej veliteľský zbor hlavnú a riadiacu silu.² K problematike ako takej vyšlo množstvo prác odborného i vedecko-populárneho charakteru, väčšina z nich sa však viaže takmer výlučne k „druhej strane“. Rekonštrukcia pôsobenia „banderovcov“ na čs. území, resp. analýza ukrajinského nacionalistického hnu-

-
- 1 UPA – Ukrajinská povstalecká armáda (*Ukrajinsjka povstansjka armija*) – hlavná ozbrojená sila Ukrajinskej najvyššej oslobodzovacej rady (*Ukrajinsjka holovna vizvolna rada*), propagujúca a bojujúca za ideu samostatnej Ukrajiny nezávislej od Poľska i Sovietskeho zväzu. Názov ako prví používali partizánske oddiely Tarasa Bulbu – Borovca, operujúce od leta 1941 na severozápade Ukrajiny. K založeniu UPA (na takej ideovej a organizačnej báze, ako fungovala aj po skončení druhej svetovej vojny) došlo až na prelome rokov 1942/1943. Hoci až do roku 1950 jej hlavným veliteľom bol Roman Šucevyč – Čuprynka, pre jej príslušníkov sa sprofanoval názov „banderovci“ (resp. „benderovci“), podľa najvýznamnejšieho predstaviteľa radikálneho ukrajinského nacionalizmu a predsedu revolučnej frakcie Organizácie ukrajinských nacionalistov, Stepana A. Banderu.
 - 2 Boje proti banderovcom postupne s rôznou intenzitou zasiahli pomerne rozsiahle územie Československej republiky a vyžiadali si nasadenie značných síl (na jeseň 1947 šlo už dovedna o 15 462 mužov, z toho bolo 8 044 vojakov, 5 458 príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti a 1 960 do služby povolaných partizánov). Koordináciu všetkých zložiek zaisťovalo I. (organizačné) oddelenie Hlavného štábu Ministerstva národnej obrany, pri ktorom vznikol „Jednotný operačný štáb pro vedení akcí proti banderovcům“. AŘPP MO AČR Praha, 19-109.

tia a jeho geopolitických súvislosti, prípadne odraz na vnútropolitický vývoj v Československu – to boli témy, ktoré dominovali ich obsahovej náplni.³ Účasť čs. armády na ozbrojenom vystúpení a celkovo vojenské aspekty problematiky, naproti tomu mapuje len málo odborných prác, pričom účinkovaniu jej veliteľského zboru nie je venovaný patričný priestor.⁴ Vymedzená téma bola navyše po celé obdobie účelovo skresľovaná a ideologicky falšovaná, a tak „glorifikácia“ čs. armády, resp. špekulácie o možnom zneužití „banderovskej karty“ čs. „buržoáznymi“ stranami, neboli ničím výnimočné. Rovnako ojedinelé neboli ani konštatovania, že rozhodnutie vysporiadať sa s „teroristami“ bolo motivované spojeneckými záväzkami k ZSSR a že za iných okolností by bolo možné uvažovať o eventuálnej „dohode“ s nimi, bez ohľadu na to, že čs. armáda v prvom rade chránila suverenitu a integritu vlastnej krajiny a zabezpečovala bezpečnosť, vlastníctvo a životy jej občanov – t. j. plnila poslanie, na ktoré bola predurčená. Nechýbali však ani tendenčné pokusy o „znevažovanie“ tejto vojensko-historickej udalosti zdánlivo logickým zdôrazňovaním nedostatočnej pripravenosti armády a celkovej neschopnosti jej velenia v bojoch s „otrhanými štvancami“ (ako sa v dobovej terminológii zaužíval pojem pre príslušníkov UPA), ignorujúc pritom hneď niekoľko závažných skutočností. Zásah armády a jej podriadených bezpečnostných zložiek prebiehal v konkrétnych podmienkach, ktoré jeho priebeh a výsledky ovplyvňovali hneď v niekoľkých aspektoch.⁵ A práve na ne sa usiluje táto štúdia poukázať. Vzhľadom na to, že samotná téma si z hľadiska hlbšieho spracovania vyžaduje podstatne širší priestor, než aký je vyhradený v odbornom periodiku, účinkovanie čs. armády je len načrtnuté. Dôraz je položený pred-

-
- 3 Z najznámejších uvedme DVORÁK, P. Akcia menom „B“. In *Československý vojak*, roč. 36, 1988, č. 24, s. 38-40; HALCZAK, B. – ŠMIGEL, M. *Činnosť oddielu UPA „Smyrnyj“ na poľsko-slovenskom pohraničí v kontexte ukrajinského povstania v juhovýchodnom Poľsku (1945 – 1948)*. In *Annales Historici Presovienses* 6, Prešov 2006, s. 217-235; CHŇOUPEK, B. *Banderovci*. Bratislava 1989; KALUS, J. – ŽÁČEK, R. Akce proti banderovcům v moravskoslezských Beskydech v létě a na podzim 1947. In *Časopis Slezského muzea*, série B, roč. 38, 1989, č. 2, s. 116-132; MIČKO, P. Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) na Slovensku v roku 1946. In *Annales Historici Presovienses* 6, Prešov 2006, s. 198-216; RODÁK, J. Vpád banderovcov na východné Slovensko. In *Apológia*, roč. 5, 1997, č. 12, s. 34-36; SERHIJČUK, V. UPA v Slovaččiny. In *Dukla*, roč. 43, 1995, č. 6, s. 45-49; SLAVÍK, J. *Pravá tvář banderovců*. Praha 1949; ŠIMUNIC, P. *Prichádzali s trojzubcom (1 – 12)*. In *Bojovník*, roč. 31, 1986, č. 24-36; ŠMIGEL, M. *Banderovci na Slovensku 1945 – 1947: Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny*. Banská Bystrica 2007; ŠMIHULA, V. *Vyčiňanie banderovcov na Slovensku*. In *A-revue*, roč. 45, 1992, č. 11, s. 34-35; VANAT, I. *Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv schidňoji Slovaččyny II. (1938 – 1948)*. Bratislava 1985; VIATROVYČ, V. *Rejdy UPA terenamy Českoslovaččyny*. Toronto – Lviv 2001.
- 4 Pozri napr.: DRŠKA, P. *Boj čs. armády proti banderovcom v rokoch 1945 – 1947*. In *Historie a vojenství*, roč. 26, 1977, č. 6, s. 141-160; FIALA, J. *Zpráva o Akci B*. Praha: Vyšehrad 1994; FIALA, J. *Československá armáda v boji proti banderovcům v roce 1947*. In *Historie a vojenství*, roč. 9, 1960, č. 3, s. 237-283; IRRA, M. *Letectvo v Akci B*. In *Letectví + kosmonautika*, roč. 77, 2001, č. 5, s. 22-25; KRAXNER, I. *Účasť československej armády na bojoch proti banderovcom 1945 – 1947*. Diplomová práca, Bratislava 1987; ŠMIGEL, M. *Banderovci versus československá armáda (Vojenská konfrontácia na území Slovenska v rokoch 1945 – 1946)*. In *V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948*. Zborník z konferencie, Bratislava 2007, s. 117-138.
- 5 K problematike povojnovej výstavby čs. armády bližšie pozri: HANZLÍK, F. *Některé aspekty zápasu hlavních politických sil o charakter a složení důstojnického sboru československé armády od konce roku 1944 do února 1948*. Podkladová štúdia; HAVLÍČEK, J. K otázke formovania a národnostného zloženia veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1948. In *Historie a vojenství*, roč. 42, 1993, č. 2, s. 91-110; LICHNOVSKÝ, B. Bedřich Reicin a československá armáda II. (1945 – 1948). In *Historie a vojenství*, roč. 43, 1994, č. 2, s. 3-43; NAVRÁTIL, J. Příspěvek k otázkám boje o lidovou armádu na Slovensku v letech 1945 – 1946. In *Historie a vojenství*, roč. 10, 1961, č. 1, s. 17-51; ŠTAIGL, J. Vojenská identita Slovenska v kontexte výstavby čs. armády v rokoch 1945 – 1947. In *Věda – armáda – společnost*, roč. 4, 1993, č. 1, s. 93-136; ŠVONDR, M. *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Diplomová práca, Bratislava 1972; VONDRÁŠEK, V. Politická situace na Slovensku a její odraz v čs. armádě dislokované na Slovensku v letech 1945 – 1947. In *Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945 – 1947*. Brno 2004, s. 176-216.

všetkým na tie aspekty, ktoré sprevádzali výstavbu jej veliteľského zboru a ktoré v praktickej rovine (podľa nášho názoru) najvýraznejšie determinovali výsledky i priebeh celej akcie. Z hľadiska účinkovania čs. dôstojníkov a rotmajstrov priamo v poli šlo potom o niektoré konkrétne prejavy vyplývajúce zo situácie, v ktorej sa armáda nachádzala, a z problémov, v ktorých sa zmietala a ktoré nútili jej velenie priebežne zohľadňovať. Hĺbka analýzy konkrétnych aspektov pritom ostala výlučne na autorovom uvážení. V tejto súvislosti len poznamenám, že príspevok má byť akousi úvodnou štúdiou k pertraktovanej problematike, pričom viacerým z načrtnutých skutočností bude venovaná samostatná materiálová štúdia, ktorú autor plánuje uverejniť hneď v nasledujúcom čísle *Vojenskej histórie*.

Význam účasti čs. armády a jej veliteľského zboru na likvidácii „banderovcov“ je predovšetkým potrebné hodnotiť v širších súvislostiach. Je predovšetkým nutné mať na pamäti, že všetky úlohy spojené s účasťou na týchto akciách armáda realizovala v podmienkach nedostatočného materiálneho vybavenia i kádrového zloženia, ktoré velenie armády nemohlo v podstate nijako ovplyvniť. Finančná a materiálna situácia príslušníkov dôstojníckeho zboru a zboru rotmajstrov bola alarmujúca, jeho početný stav navyše nezodpovedal ani len mierovej potrebe armády. Nič na tom nemení ani fakt, že premrštenosť požiadaviek na doplnenie počtov vojakov z povolania, priamo vychádzajúca z benešovskej koncepcie tzv. „veľkej armády“, bola v priamom rozpore s možnosťami štátu a privedla riadiace zložky čs. armády do veľmi zložitej situácie. Za existujúcej situácie bol vojnou vyčerpaný veliteľský zbor preťažený služobnými povinnosťami, keď musel zabezpečiť zaistenie hraníc, službu v útvaroch, strážnu službu a ochranu dôležitých objektov, úpravu výcvikových priestorov či výcvik náhradných záloh. Rad ďalších naliehavých úloh však musela armáda plniť aj na iných úsekoch výstavby spoločnosti, nech už šlo o úlohy vyplývajúce z jej ozbrojenej funkcie, alebo o úlohy na úseku obnovy a rozvoja čs. národného hospodárstva. Armádne veliteľské zložky plnili všetky úlohy v mimoriadne zložitých podmienkach, ktoré vyplývali predovšetkým z ťažkej povojnovej situácie krajiny. Navyše v čase, keď sa armáda (podobne ako Národná bezpečnosť) stala predmetom ostrého politického zápasu i prebiehajúcej očisty a musela sa vyrovnáť s vyriešením niektorých kľúčových otázok vlastného vývoja. Stanovisko veliacich štruktúr armádnej hierarchie v otázke bojaschopnosti a morálneho stavu čs. armády krátko po skončení vojny hovorilo za všetko: „*Průměrně vzato, stojí morální stav armády na sníženem stupni. V zásadě jeví se tento snížený stupeň morálky v neúctě před ideálními hodnotami, jako před nezištností, poctivostí, svědomistostí, oddaností, věrností, obětavostí atd. a v snaze nasycit se v pohodlí hmotnými požitky. Jde však jenom o typickou poválečnou psychózu, která sa na př. i v občanském životě nápadně jeví poklesem pracovní morálky... Také vnitropolitická situace mohla by a také už způsobila otřesy v armádě.*“⁶ Správa pre samotného prezidenta republiky Edvarda Beneša, ktorú v lete 1946 pre jeho Vojenskú kanceláriu vypracoval Hlavný štáb čs. brannej moci, okrem uvedeného zdôrazňovala úzku závislosť celkového rozpoloženia armády od morálneho stavu dôstojníckeho zboru. A ten mal byť vtedy podľa nej „*velmi ovlivněn hmotnými starostmi (otázka platů, povyšování, bydlení, odloučení od rodiny, velká zadluženost), obavami zda důstojník bude přijat do armády a ne na posledním místě snahou odejít z vojenské služby a získavati v civilním povolání výhodnější a výnosnější postavení.*“⁷

Ako obzvlášť závažný problém sa ukázalo najmä prekonanie politických a národnostných rozdielov jednotlivých dôstojníckych skupín, bez ktorého nebolo možné zjednotiť armádu.

6 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-24/1946.

7 VÚA-VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1946, č.j. 172/taj.

Dôstojnícky a veliteľský zbor čs. armády bol po vojne značne rôznorodý a ani v čase trvania „Akcie B“ nepanovala medzi ich jednotlivými odbojovými zložkami vzájomná dôvera. „V dôstojníckom sboru, tedy ve vojenské „inteligenci“, panuje hluboká, zajisté zbytočne pre-pjatá nespokojenosť, nechť, nežájem... K tomu pristupuje nejednotnosť dôstojníckého sbo-ru pôvodom, školením a vekom. Za této nejednotnosti nemohl se ještě vyvinout pocit závaz-ku k zájmům druhých, což je předpokladem pro soudržnost v důstojníckém sboru. Každý bije na své staré zásluhy a snižuje zásluhy jiných; snaha ústředního úřadu upravit hodnotu a pořá-dí způsobila jakési závodění v ohodnocování těchto zásluh“, ako vo svojom stanovisku z le-ta 1946 k otázke morálneho stavu a konsolidácie dôstojníckeho zboru čs. armády pre zme-nu konštatoval zástupca veliteľa Vojenskej oblasti 4 a veliteľ taktickej skupiny „Ocel“ plk.gšt. Jan Heřman.⁸ Najostrejšie spory, prerastajúce až do osobných útokov a invektív, sa sústre-ďovali predovšetkým okolo otázky účasti či neúčasti v odboji a na ťažení proti ZSSR, ako aj hodnotenia odbojových zásluh, resp. miery angažovanosti a spolupráce s „klérofašistic-kým“ režimom slovenského štátu a Nemcami, patriace medzi základné kritériá obsadzova-nia funkcií formovaných jednotiek a útvarov. Na negatívne tendencie v dôstojníckom zbo-re, prejavujúce sa pri výkone vojenskej služby predovšetkým na území Slovenska, už v jú-li 1945 reagoval sám vtedajší veliteľ Vojenskej oblasti 4 brig.gen. Mikuláš Markus – „Zistil som, že niektorí dôstojníci nie sú spokojní s ich terajším zadelením... Je možné, že niektorí dôs-tojníci sa cítia byť ukrivdení... Je samozrejmé, že tí, ktorí sa zúčastnili odboja, poťažne priprav na odboji a zúčastnili sa aj bojov v zväzku 1. čs. zboru, majú prednosť pred takými, ktorí sa žiadnych bojov, ani priprav pre odboj nezúčastnili, alebo slúžili v Domobrane a pod. Mnohí dôstojníci by chceli byť určení na vyššie funkcie a toto by chceli dosiahnuť intrigami a udavač-stvom na kamarátov.“⁹

K tomu sa pripojilo „nespokojené stanovisko té dosti početné složky důstojníků, o jejichž bu-doucím osudě ještě vůbec není rozhodnuto“.¹⁰ Nevyriešená otázka definitívneho prijatia do novej čs. brannej moci, ktorá bola priamo spojená s niekoľkonásobným preverovaním dôs-tojníkov a rotmajstrov, mala za následok neistotu viacerých veliteľov a následne aj ich oba-vu zakročovať rázne tam, kde to bolo potrebné. Špecifický a nezanedbateľný problém pred-stavovala „nevalná minulost některých důstojníků, hlavně Slováků, kteří mají třeba i němec-ká vyznamenání“ z čias druhej svetovej vojny, ktorá najmä u „problémových“ dôstojníkov determinovala stratu autority. Velitelia z obavy, že ich podriadení falošne obvinia z najrôz-nejších príčin, tak nezakročovali so žiaducou prísnosťou.¹¹ Revnivosť panovala aj v radoch nižších dôstojníckych kádrov, ktorá sa oproti skupine starších dôstojníkov oprávnenne cíti-la ukrivdená, a to najmä v otázke stanovenia prísnejších kritérií pri hodnotení ich odbojo-vej činnosti. Deklarovaná benevolencia zo strany prijímacích a odvolacích komisií voči niž-ším dôstojníkom a prísnosť voči vyšším, totiž fungovala presne naopak.¹² Za všetkých tých-to okolností sa mala slabo vyzbrojená a pomerne vyťažená armáda s nedostatkom kvalifi-

8 Taktická skupina čs. armády pre zabezpečenie pohraničného územia „Ocel“ operovala proti jednotkám Ukra-jinskej povstaleckej armády na území východného Slovenska v priestore od Duklianskeho priesmyku až po hranice so Sovietskym zväzom od apríla 1946. Hneď v júli bolo krycie meno skupiny zmenené na „Teplíce“, so vzrastajúcim pohybom banderovských jednotiek bola skupina v júli 1947 reorganizovaná ako stíhacia skupi-na. VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-25/1946.

9 VÚA-VHA Praha, MNO/Státní tajemník, č.j. 101.146/taj.1945.

10 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-25/1946.

11 Skutočnosť, že „ví se to o nich a způsobuje malou jejich autoritu“ bola priamo spojená aj s ďalším kľúčovým faktorom a síce, že autoritu strácal aj samotný veliteľ (nadriadený), ktorý sa pokúsil takéhoto dôstojníka chrá-niť. VÚA-VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1946, 5-379-211.

12 ABS Praha, 302-151-3.

kovaných veliteľov vysporiadať s „nebezpečnými „bandami“, ktoré boli v podstate vojensky usporiadanou a vedenou silou. Nešlo teda len o akési ozbrojené tlupy, ako to mylne interpretovali tlač a médiá, ale o pomerne organizované, dobre vyzbrojené a vystrojené skupiny, ktoré chceli pôsobiť dojomom pravidelnej armády.¹³ V tejto súvislosti sa na túto skutočnosť predstavitelia armádneho velenia usilovali vehementne poukazovať. „*Kolujú zprávy, jako bychom se nedovedli vypořádati s Benderovci na našem území, připomínám však, že Benderovské hnutí je po dlouhou dobu dobře organizováno, Benderovci působí na území Polska a SSSR od skončení války a přes velké úsilí, v poslední době zvláště u Poláků, nepodařilo se těmto je zničití, neboť Benderovci jsou partyzánsky organizováni a vedou boj čistě po způsobu partyzánském... boje s partyzány jsou velmi složité, vysilující a nebezpečné a žádnému vedení se v poslední válce nepodařilo partyzánske hnutí úplně potlačití neb zničití, byť i bylo hlavní úsilí proti nim vedeno mobilisovanými armádami, pokud mělo i jen malou podporu místního obyvatelstva, jako v Jugoslávii, SSSR, Polsku, na Slovensku, Řecku a j. Proto operace proti Benderovcům na našem území nelze provéstí rychle jako jednu ucelenou normální vojenskou operaci, neboť se přímému boji vždy vyhnou*“, ako na tlačovej konferencii 14. augusta 1947 na pôde Hlavného štábu tlmočil názory velenia vo svojej hodnotiacej správe náčelník „Jednotného operačného štábu pre vedenie akcií proti banderovcom“ (tzv. predstaviteľ MNO HŠ na východnom Slovensku) plk.gšt. Bohumír Lomský.¹⁴

Vo svojom vystúpení sa pozastavil aj pri konkrétnych opatreniach, ktoré boli realizované i ťažkostiach, s ktorými sa nasadení veliteľa stretávali. Na spoločnej schôdzi branného bezpečnostného výboru Ústavodarného národného zhromaždenia 8. októbra 1947 použil vo svojej správe o stíhaní a likvidácii ilegálnych banderovských skupín podobné argumenty aj sám minister národnej obrany arm.gen. Ludvík Svoboda – „*Boj je veden ve velmi těžkém, horském, silně zalesněném, stržemi a jeskyněmi rozervaném terénu, což napomáhá skrytému postupu band, znesnadňuje jejich stíhání, umožňuje jim provádění léček a dochází k boji zblízka, v němž Benderovci, kteří postupují celou skupinou mají silnou místní převahu. Terén vylučuje rychlý manévř našich jednotek i při zvýšené motorizaci a také znesnadňuje jejich rychlé soustředění do míst přepadu. Bojové použití letectva v tomto terénu je vyloučeno. Bandy UPA jsou vojensky organizované, dobře vycvičené, silně vyzbrojené kulomety a samopaly, zkušené v několika letém boji v lese a v noci. Stále se pohybují, nezůstávají na místech. Bandy nemají nic na vybranou – jde jim o holý život. Bandy přešly hranice v polských a sovětských vojenských*

13 Podľa nemeckých archívnych dokumentov, zhodujúcimi sa s údajmi, ktoré zverejnila ukrajinská emigrácia, dosahoval počet bojovníkov UPA v časoch jej najväčšieho rozmachu (t.j. na prelome rokov 1944/1945) približne od 100 000 do 150 000 osôb. BOJKO, O. – GONĚC, V. *Nejnovejší dějiny Ukrajiny*. Brno 1997, s. 160. Väčšina z nich nadobudla v priebehu národno-oslobodzovacieho zápasu rozsiahle bojové skúsenosti, ktoré získala v bojoch so sovietskymi a poľskými partizánmi a neskôr aj jednotkami Wehrmachtu a Waffen-SS. UPA sa obvykle klasickému konvenčnému boju s regulárnymi nepriateľskými jednotkami vyhýbala, avšak rozsiahla partizánska vojna (takpovediac proti všetkým) z nich robila veľmi obávaného protivníka. Mnohí z banderovcov absolvovali dôkladný nemecký výcvik (organizačná práca, ovládanie zbraní, taktika a technika vedenia boja, prevádzanie špionážnej a diverznej činnosti, či napr. výsadkársky, deštručný, maskovací a topografický kurz) a v neskoršom období predstavovali perspektívne dôstojnícke a inštruktorské kádre, pripravujúce ďalších dobrovoľníkov pre rozsiahle antisovietske i antinemecké vystúpenie a aktívnu rezistenciu v povojnových rokoch. A v nich mnohí z čelných predstaviteľov „samostijnykiv“ predpokladali definitívne vybojovanie nezávislosti „Velkej Ukrajiny“, samozrejme, v boji s komunizmom a na strane západných mocností. V záverečnej fáze vojny viedli tieto oddiely neúprosny zápas s poľskými a sovietskymi vládnyimi jednotkami, pričom násilnostiam sa opäť nevyhlo ani civilné obyvateľstvo juhovýchodného Poľska, resp. západnej Ukrajiny. VJATROVYČ, V. – MOROZ, V. *Armija bezsmertnych. Povstansjki svitlyny*. Eviv 2003; VJATROVYČ, V. – HRYCKIV, R. – DEREVJANYJ, I. – ZABILYJ, R. – SOVA, A. – SODOL, P. *Ukrajinsjka povstansjka armija. Istorija neskornych*. Eviv 2007.

14 VÚA-VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1947, sign. 8-576-190.

uniformách a na našom území prestrojújú se do vojenských uniforem príslušníku SNB a FS, čo napomáha jim v jejich zákeľné činnosti. Na území ČSR nacházejú tyto bandy podporu u civilného obyvateľstva a to buď dobrovoľnou neb vynucenou, čo se prejavuje tým, že obyvateľstvo napomáha jim v orientaci, delá jim průvodce, podáva pozdě hlášení o objevení se bandy nebo i jejich přítomnost zapíra, poskytuje jim potraviny a pod. Největší těžkosti nám způsobuje ta okolnost, že nemůžeme zasáhnout rušivě do hospodářského života a nemůžeme evakuovat celé kraje, tak jako v Polsku nebo v SSSR, nemůžeme zakázat volnost pohybu a provádět drastické a odstrašující opatření při napomáhání bandám.¹⁵ V dôvodovej správe určenej pre prezidenta republiky ČSR z 21. augusta 1947 o pôsobení UPA na československom území, vypracovanej jeho vojenskou kanceláriou, sa pre zmenu uvádzalo, že: „boj proti Benderovcům je obtížny, zdoluhavý a vysilující. Jsou to bandy složené z lidí s válečnou zkušeností, zvláště z oboru partyzánského boje, promísené i Němci, dobře ozbrojené /i s vysílačkami/, využívající všech vlastností slovenského terénu. Postupují v hornatých a lesnatých krajích, obyčejně po hřebenech hor, s nichž sestupují jen za účely zásobovacími a zpravodajskými. Operaci proti Benderovcům nelze provést rychle... a je proto nutno je trpělivě likvidovati postupnými vojenskými operacemi. Zákroky proti bandám prováděly v Polsku i SSSR celé mobilisované vojenské jednotky a v Polsku sáhli i k represáliím proti civilnému obyvateľstvu, které Benderovce podporovalo /vyklizení a zničení celých osad atd./ . Přes to úplné potlačení band se ani jim nepodařilo.“¹⁶

Absencia skúseností predstavovala pre čs. armáde velenie najväčší problém. Vo vojenských predpisoch čs. aj sovietskej armády síce existovali príslušné state o drobnej vojne či partizánskom boji, avšak znalosť u väčšiny z nich bola viac menej teoretická. Pokiaľ šlo o vojakov armády niekdajšej Slovenskej republiky, ktorí v priebehu druhej svetovej vojny absolvovali v radoch Zaisťovacej divízie protipartizánsky výcvik¹⁷ a počas pôsobenia v Bielorusku a na Ukrajine nadobudli aj istú prax, väčšina z najaktívnejších „prijímacím sitom“ neprešla – zvyšok predstavoval len nepatrnú časť.¹⁸ A keďže priame bojové skúsenosti zo Slovenského národného povstania nebolo možné, až na niektoré výnimky, aplikovať, musel ich prakticky každý z veliteľov nasadenej jednotky, či útvaru získavať postupne sám. Z tohto pohľadu preto možno k prednostiam velenia zaradiť neustále hľadanie nových, doposiaľ neprepracovaných spôsobov boja a pružné menenie taktiky.¹⁹ Systematické zhromažďova-

15 NA Praha, ÚV-oddělení branné bezpečnosti, 05/11-40-250a.

16 VÚA- VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1947, sign. 8-547-141.

17 VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany 1939–1945, 15-83.509.

18 Nie je bez zaujímavosti, že ani ich skúsenosti s vedením protipartizánskeho boja nemohli byť využité v takom rozsahu, ako by bolo žiadúce. Príčinou bol fakt, že tentokrát sa ich protivník nezdržoval na jednom mieste, ale operoval na rozsiahlom území československo-sovietsko-poľského pohraničia, teda niekoľkých štátov, kde bola koordinácia s ozbrojenými silami susedných štátov nevyhnutná. Šlo teda o kvalitatívne odlišnú situáciu, než v akej sa v rokoch 1941 – 1943 nachádzali v Bielorusku a na Ukrajine, nakoľko „banderovci“ sa až do roku 1947 uspokojovali len s vpádmi na čs. územie, bez akejkoľvek možnosti ho účinne prenasledovať. Navyše tento fakt predstavoval až do začiatku spolupráce s Poliakmi a Sovietmi v lete 1946 prakticky neriešiteľný problém.

19 V úvodnej fáze „Akcie B“ nebolo primárnym cieľom zničenie nepriateľa, ktorý sa v krajine de facto nezdržoval, ale len zabránenie v jeho prieniku. Taktika bola reakciou na vpády („rejdy“) „banderovcov“, ktoré koncom roka 1945 a potom aj na jar roku 1946 postihli severné oblasti východného Slovenska. Jednotlivé bandy bolo prakticky nemožné dosiahnuť. Správy o ich pohybe totiž prichádzali s veľkým oneskorením, a tak bolo úplne zbytočné poslať stíhací oddiel na miesto, kde bola banda hlásená. Operácia „Široké hrable“ z apríla 1946 tak mala spočívať vo vytvorení súvislej kordónovej línie, ktorá sa mala pohybovať v smere k hraniciam a vyčisťovať územie. Po zintenzívnení „banderovských“ akcií v lete a na jeseň 1946 sa základom novej taktiky stala tzv. aktívna obrana na mieste, t.j. akási obrana na širokom fronte, ktorá mala byť schopná odolávať útokom a vpádom väčších nepriateľských zoskupení. Hlavné obranné zoskupenie sa malo skladáť z viacerých ohnísk odporu rozmiestnených do šírky a do hĺbky tak, aby sa vzájomne mohli podporovať, k dispozícii bola tiež silná motorizovaná záloha. Cieľom tejto taktiky bolo jednotlivé oddiely UPA dosiahnuť a vnútiť im boj,

nie, priebežne vyhodnocovanie a zovšeobecňovanie nadobudnutých poznatkov a skúseností, ako aj ich ďalšie sprostredkovávanie, taktiež poukazovalo na jeho vysoko profesionálny prístup. Dôstojnícke a rotmajstrovské kádre spočiatku v taktike a metódach vedenia boja proti jednotkám UPA cvičené neboli. Cieľavedomé oboznamovanie príslušníkov veliteľského zboru s relevantnými informáciami prebiehalo až paralelne s postupným preťahovaním celej akcie, keď velenie armády uznalo nutnosť venovať problému ďaleko väčšiu pozornosť, než akej sa mu pôvodne dostávalo. *„Banda UPA nemajú presnú bojovú taktiku. Zpravidla bojujú, keď sú dopadnutí... a chcú sa prebiť z obklúčenia. Boj nevyhladávajú“*, ako bolo konštatované v jednej z prvých zovšeobecňujúcich správ. Bolo poukazované na niekoľko zásadných momentov. Dominovala najmä informácia o tom, že v prípade ozbrojeného stretu banderovci viedli takmer výlučne zdržiavací boj založený na tom, že *„bojovala len určitá časť tlupy a zbytok snažil sa pod ich ochranou odpútať od našich bojových jednotiek“*.²⁰

Taktika nasadzovania a používania vojenských jednotiek, resp. organizácia velenia proti oddielom UPA, ktorá sa postupne vyprofilovala, bola v podstate veľmi jednoduchou: *„Na akcie proti UPA je treba vybrať za veliteľov dôstojníkov skúsených v bojoch v horách. Každý prísun k východisku, či už peši alebo autami, treba náležite utajiť. Presuny nesmú byť prevádzané do bezprostrednej blízkosti priestorov, kde sa počítá stretnutie, ale musia sa uskutočniť v miestach mimo dosah možných banderovských pozorovateľov... Stíhanie bánd UPA v jednom smere je vždy bezvýsledné. Je treba vždy zistenú bandu obkolesiť ležkovým postavením... neslobodno v horách jednotku rozptýliť, lebo taká jednotka je i bez boja stratená. Jednotku v horách treba priamo viesť a nie veliť a to od cieľa k cieľu a gros silami pohromade a so zaistením na všetky strany.“*²¹ Z hľadiska dovtedajšieho spôsobu vedenia boja sa ako kľúčovým javil fakt, podľa ktorého zdolanie „odhodlaného a skúseného protivníka“ je možné len *„obkolesovacou metódou, s prekvapením a prevahou materiálnych a personálnych síl“*. Neustále prenasledovanie a systematické vyčerpávanie malo byť zárukou „totálneho“ zničenia banderovcov, pričom za jeden z najdôležitejších faktorov bola popri odvahe a taktických a technických „dovednosti“, vyzdvihovaná práve disciplína – okrem už spomenutej organizačnej, najmä palebná. Pre veliteľa jednej z operujúcich taktických podskupín to znamenalo, že *„pri každom stretnutí s bandou UPA, či malými, alebo veľkými skupinami týchto, je treba zachovať naproti odvalu a nezahajovať palbu na veľké vzdialenosti, zo strachu a preto, aby som protivníka upozornil včas na nebezpečie, ktoré na neho číha“*. V tomto ohľade bol zdôrazňovaný fakt, že *„kto chce mať v boji proti UPA úspech, nechá si priblížiť takéhoto protivníka na tu mož-*

v ktorom by boli zničené, resp. pacifikované. Tento zámer bol však náročný z hľadiska obmedzených personálnych kapacít i samotnej obtiažnosti jeho prevedenia, v dôsledku čoho sa pôvodný zámer v celom priebehu nepodarilo naplniť a v ťažkom horskom teréne ľahko dochádzalo k vyčerpaniu nepočetných vojenských jednotiek. Banderovský vpád v lete 1947 privodil novú situáciu, keď sa „banderovské“ oddiely pokúsili o prechod čs. územím. Akcie sa de facto preniesli z pohraničia do vnútrozemia a Slovensko sa stalo operačným priestorom. Výsledkom bola ďalšia úprava taktiky, spočívajúca v predvídaní postupu jednotlivých „bánd“ a včasnej reakcie armády naň. Vyčlenené skupiny mali zistené tlupy predstihnúť a vytvoriť na smere jej postupu pascu. V dôsledku nedostatočného počtu vojakov boli však vojenské postavenia pri prehradzovaní smeru pravdepodobného postupu riedke a nesúvislé, čo znamenalo, že aj pri ojedinelých obklúčeníach dokázali „banderovci“ sústredenie síl v konkrétnom bode postavenia armády preraziť. Sily operačných skupín navyiac stačili len na napádanie jednotlivých bánd, nie na ich likvidáciu. Najväčšieho úspechu sa tak dostalo taktike tzv. uzavieračích kordónov, podľa ktorej boli na hlavných komunikačných prechodoch vytvárané početné ohniská odporu. Umiestnené v blízkosti prírodných prekážok mali minimalizovať manévrovaciu schopnosť protivníka a viazať jeho sily, kým na určené miesto nedorazia špeciálne rýchle stíhacie skupiny. VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 2-20-1.095/1946, Operácia „Banderovci“, 57-211-978/1946, 46-148-108/1947. Pozri FIALA, J. *Zpráva o Akci B*. Praha: Vyšehrad 1994.

20 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 13-46-215.001/1947.

21 Tamže.

nú najmenšiu vzdialenosť, ktorá nijako a najmä v noci nemôže byť väčšia ako 10-15 krokov“. V opačnom prípade totiž nemala strelba „žiadneho významu, lebo protivník bol len takrečeno „pošmrnaný“ a najviac ak sa rozprchnul, aby sa o kúsok ďalej zasa sformoval do pôvodnej skupiny“.²² Podľa názoru jedného z náčelníkov štábu taktickej skupiny „Teplice“, pplk.gšt. Víta Ondráška, práve takýmto bojom proti banditom ich „útočnosť a zákernosť ihneď pominie, ba že skoro podľahnú panike, akonáhle proti nim plánujete a so všetkou dôraznosťou zakročí organizovaná ukáznená vojenská jednotka“.²³ Nedostatok vojenských osôb však nútil velenie k mnohým improvizáciám, ktoré boli do praxe zavádzané priamo v boji. Veliteľom v poli sa osvedčila najmä kombinácia „stíhania s lečkovým postavením a uzavieracími kordónami... je osvedčené klamanie a to tým, že i lečkové postavenie za bieleho dňa treba stiahnuť provokatívne, aby to nepriateľ videl a ihneď ho za súmraku obsadiť... pri obkolesení okruh treba stále a postupne zužovať, tým aj kordóny a lečkové postavenia stávajú sa hustejšie“.²⁴ To boli jedny z najzásadnejších poznatkov, ku ktorým sa veliteľský zbor čs. armády v priebehu pôsobenia proti jednotkám Ukrajinskej povstaleckej armády prepracoval.²⁵

V profesionálnom riadení samotných operácií nedostatky súviseli najmä s odbornou neschopnosťou časti veliteľského zboru, ktoré však nemali zásadnejší vplyv na výsledky, či jej samotný priebeh. Bojových akcií sa zúčastnila predovšetkým „slovenská časť armády“. Dejiskom prebiehajúcich operácií bolo totiž územie Slovenska, teritoriálne spadajúce pod právomoc veliteľstva Vojenskej oblasti 4,²⁶ kde boli v súlade s ustanoveniami Košického vládneho programu o rovnoprávnom postavení českého a slovenského národa pri obnovení spoločného Československa rozmiestnené slovenské národné jednotky s dôstojníkmi a mužstvom prevažne slovenskej národnosti.²⁷ Situácia príslušníkov dôstojníckeho zboru slúžiacich v rámci tejto oblasti bola obzvlášť špecifická, keď vzájomné vzťahy negatívne ovplyvňovala nevraživosť medzi príslušníkmi zahraničného vojska, domácimi odbojármi a tzv. „hašíkovcami“, ktorí sa do armády dostali aj napriek tomu, že ich účasť v odboji nebola žiadna.²⁸ V dôsledku zámerných provokácií, avšak aj mnohých nedorozumení, sa tamojší veliteľský zbor roztrieštil na niekoľko ďalších táborov, ktoré sa vzájomne neznášali, čo sa prirodzene muselo odraziť aj v kvalite výkonu vojenskej služby.²⁹ Výstavba ná-

22 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 46-148-108/109. V tomto smere bola „neúčinná palba“ považovaná za trestnú, nakoľko malo ísť o „plytvanie strelivom“, *Buďte pamätliví toho, že strelivo /niektoré druhy/ nemôže ani MNO vždy zaopatríť v dostatočnom množstve v dnešných časoch a okrem toho práve ten zbrklý a poplašný strelec nikdy nevie, že práve tieto zúrivé a zbytočne strieľané náboje mohli by mu zachrániť jeho vlastný život, ak ich v nasledujúcom kritickom okamžiku bol mal u seba*. Striktné apelovanie na vojakov i samotných dôstojníkov v otázke „zachovania si chladnej hlavy“ a udržania „palebnej disciplíny“ v prípade ozbrojeného stretu s „banderovcami“ vyznieva veľmi paradoxne a do istej miery i trochu uletene, ak vezmeme do úvahy, že boli vykresľovaní ako brutálni teroristi a skúsení „žoldnierski válečníci“, ktorí „nepoznajú zľutovanie“.

23 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 57-211-978/1946.

24 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 13-46-215.001/1947.

25 Viac o tejto problematike pojedná už spomínaná materiálová štúdia v ďalšom čísle Vojenskej histórie.

26 Boje proti „banderovcom“ boli v rokoch 1945 – 1946 (na území Slovenska) záležitosťou predovšetkým 10. pešej divízie, sčasti aj 4. rýchlej divízie. Hlavným priestorom bojovej činnosti armády v bojoch proti „banderovským“ bandám bola stredná, hlavne však východná časť slovensko-poľského pohraničia. Vývin udalostí na Slovensku v roku 1947 znamenal, že sa z pohraničia stal vedľajší priestor, a hlavným operačným priestorom sa stalo slovenské vnútrozemie. V dôsledku toho operačné skupiny čs. armády pôsobili aj v obvode 2. pešej divízie.

27 <http://www.svedomi.cz> (Košický vládny program)

28 Tzv. Hašíkova armáda, t. j. branná moc Slovenskej republiky po vypuknutí Slovenského národného povstania. Týmto pojmom boli označované jednotky, ktoré zostali verné režimu Jozefa Tisu a názov bol odvodený od mena vtedajšieho ministra národnej obrany Slovenskej republiky Štefana Hašíka.

29 VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 19-81-23/1947.

rodnostne takmer homogénnych vojenských celkov na základe existujúceho teritoriálneho spôsobu dopĺňovania mierovej armády, si však vyžadovala aj zodpovedajúci počet veliteľov, a tých slovenských dostatok nebol. Okrem doplnenia tamojšieho veliteľského zboru českými kádrami to predovšetkým znamenalo zníženie celkových nárokov na odbornú i morálnu kvalitu slovenských dôstojníkov.

Snaha riešiť priam akútny nedostatok veliteľských kádrov tak vyústila v prehliadanie vážnych nedostatkov viacerých z nich, a tak sa nimi stávali, resp. ostávali aj vyslovene kriminálne živly, ktoré sa v priebehu služby opakovane dopúšťali trestnej činnosti. Jej neustále pardonovanie, pochopiteľne, vyvolávalo zo strany ostatných dôstojníkov pocity krivdy.³⁰ Politická potreba naplniť uznesenia vládneho programu o pomernom zastúpení dôstojníkov oboch národností, tak viedla aj k prehliadaniu nie ojedinelých sklonov k šovinizmu, separatizmu či protičeským tendenciám. Oficiálne správy veliteľstva 4. vojenskej oblasti o tom, že na Slovensku je nedostatok kvalifikovaných, a navyše aj spoľahlivých veliteľov, jasne dokazujú, že tento fakt si uvedomovalo aj samotné velenie čs. armády. *„Nie je možné v takejto akcii zveriť jednotku dôstojníkovi, ktorého minulosť nezaručuje, že akciu prevedie skutočne svedomito“*, ako to vo svojej správe náčelníkovi štábu čs. brannej moci uviedol náčelník oblastnej správy obranného spravodajstva mjr.pech. Pavel Marcely. V správe nového veliteľa Vojenskej oblasti 4, brig.gen. Michala Širicu, náčelníkovi Hlavného štábu čs. armády, arm.gen. Bohumilovi Bočkovi, sa pre zmenu uvádzalo, že *„v armáde sa ešte dnes vyskytujú jednotlivci, ktorí rozbíjajú jednotu Čechov a Slovákov, majú záporný pomer k ČSR, rozširujú nenávisť voči Čechom a SSSR, sympatizujú s bývalým fašistickým režimom tak zvaného Slovenského štátu a vychvaľujú Tisu a jeho režim“*. Viacerí dôstojníci sa v podnápitom stave nevyhli ani extrémistickým vyjadreniam typu *„Prečo Hitler neurobil z Prahy to, čo urobil s Lidicami a s Ležákmi... čo majú na Slovensku robiť Česi... my ich nepotrebujeme.“*³¹ Veliteľské zložky operačných skupín i samotnej vojenskej oblasti, samozrejme, proti podobným provokáciám tvrdo zakročovali, avšak časté personálne zmeny (nadobúdajúce charakter až akejsi fluktuácie) v zostavách operujúcich jednotiek sa viac-menej ukázali ako kontraproduktívne. Neustále dopĺňovanie nasadzovaných jednotiek novými brancami, profesionálnymi dôstojníkmi a rotmajstrami, resp. dôstojníkmi v zálohe, totiž dostávalo v niektorých momentoch až charakter akejsi fluktuácie, negatívne ovplyvňujúcej pružné a rozhodné vedenie boja. Niet preto divu, že pomerne časté striedania mali za následok časové preťahovanie celej akcie, práve v dôsledku toho muselo samotné velenie čeliť v celom jej priebehu kritike zo zdĺhavého postupu. Ani zmeny organizačného charakteru, determinované jednak zmenou sily a intenzity „banderovských“ vpádov a jednak zmenou taktiky, ktorá sa im nevyhnutne musela prispôbovať, nepôsobili na plynulosť ozbrojeného zásahu práve najpriaznivejšie.³² V reakciách na rôzne invetkty a neprimeranú dehonestáciu tak Hlavný štáb MNO, okrem iného, prízvukoval viaceré zásadné skutočnosti. Na jednej z tlačových konferencií 14. augusta 1947 v prvom rade médiám vyčítalo, že verejnosť je zbytočne znepokojovaná *„zprávami v tisku a ústnymi správami, ktoré bývajú mnohdy zveličeny, ba dokonca smyšlené“*. Zástupcovia domácej tlače boli dôsledne požiadaní, aby zbytočne *„neuverejšňovali správy z nichž by Banderovci neb jejich zahraniční vedení získali správy o našich opatřeních, čímž by naše úsilí bylo mařeno, nebo by způsobilo ztráty v našich řadách“*. V tejto súvislosti plk.gšt. Lomský,

30 NA Praha, Klement Gottwald, 100/24-56-903.

31 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-21/1946.

32 DRŠKA, ref. 3, s. 146-149.

prítomných upozornil, že svojimi článkami napomáhajú nepriateľovi a sťažujú „činnosť vlastných jednotiek zasazených proti bandám“.³³

Ťažkosti v akciách zvyšovala veľká telesná i duševná námaha a, hlavne, pochopiteľný strach vyvolávajúci stavy duševnej depresie. Navyše dôstojníci boli do akcií nasadzovaní jednotlivovo, často ihneď po príjazde – bez odpočinku, bez potrebného oboznámenia sa so situáciou i jednotkou a bez toho, aby niečo o „banderovcoch“ a zmysle boja proti nim vedeli. Z nedostatku skúseností do istej miery vyplývala určitá nedbalosť i podceňovanie nepriateľa, ktoré znásobovala samotná skutočnosť, že sa s ním dôstojníci i mužstvo stretávali len pomerne zriedka. Nestály kontakt s protivníkom totiž zasieval do radov dôstojníkov pochybnosti a predstavoval veľmi nebezpečný fenomén, ktorý vo viacerých prípadoch viedol k spochybňovaniu zmyslu a významu samotnej akcie. Velenie sa v radoch dôstojníkov nie ojedinele stretávalo s názormi, podľa ktorých „bandy UPA jsou v jistém smyslu ukrajinskými vlastenci, což oprávnjuje jejich boj, který má konečně hluboké historické kořeny“. Nenávisť proti nepriateľovi tak bola vyvolávaná skôr fyzickým vypätím, stratami na životoch a akousi záhadnosťou samotného nepriateľa.³⁴ Niektorým veliteľom sa akcia nezдалa byť „včci vlastní“, iní dávali svojim pasívnym postojom najavo, že by už boli radšej vo svojich mierových posádkach, ako väčšina ich dôstojníckych kolegov. Proti samotným „názorům, abychom Benderovcům usnadnili průchod našim územím, nutno konstatovati, že Benderovci se na našem území od počátku chovají jako lupiči a násilníci, proto jako svrchovaný stát musíme se s nimi po zásluze vypořádati. Také by to odporovalo smlouvám s našimi spojenci“, ako sa konštatovalo v správe pre prezidenta republiky.³⁵ Zabezpečenie stálej informovanosti a prezentovanie hnutia ako opory fašizmu, ohrozujúceho bezpečnosť štátu, sa tak ukázali ako veľmi prezieravé. Príslušníci osvetového aparátu, čiastočne aj obranného spravodajstva, mali pri každej príležitosti vysvetľovať, čo sú to za „bandy“, aký je ich cieľ, čo sledujú a aký boj prevádzajú.³⁶ V tomto smere bolo vôbec vymedzenie pôsobnosti UPA zložitou úlohou.³⁷ Je však zároveň pravdou,

33 VÚA-VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1947, sign. 8-576-190.

34 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-92/1947.

35 VÚA-VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1947, sign. 8-576-190.

36 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 77-359-229/1947. Osvetoví dôstojníci boli nabádaní na úzku spoluprácu tak s orgánmi obranného spravodajstva, ako aj spravodajským oddelením. Ich hlavnou úlohou bolo oboznamovať vojakov a dôstojníkov určených pre boj s „banderovcami“ so všetkými fašistickými výčinnami a s nutnosťou likvidovania každej známky a stopy fašizmu. „Banditi a prisluhovači fašistov vidiac, že ich osud je spečatený, chcú hatiť našu budovateľskú prácu v novej republike... upozornite dôstojníkov a vojakov na ich povinnosti ako ochrancov ťažko vydobytej slobody, aby zabránili ďalšiemu drancovaniu, poškodzovaniu nášho východného Slovenska, ktoré je už i tak silne poškodené“, ako uvádzala smernica veliteľstva 10. pešej divízie. VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 1-11-80.651/1946.

37 Napr. v smerniciach Povereníctva vnútra z konca roka 1945 o spolupráci VI. odboru ZNB s 2. odd. HŠ a oblastnou správou OBZ pri pátraní, odhalovaní a potieraní zvyškov nepriateľských špiónov a podvratných organizácií, propagujúcich vojenský „revanche“ porazených fašistických mocností, sa medzi nepriateľské živly radili aj Biela garda, Bieli partizáni, Abwehr, Gestapo, Wehrwolf, Armija Krajowa, Narodowe sily zbrojne, Kelmeháritó, Oste, Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, či Rongyosgárda. SNA Bratislava, Povereníctvo pre veci vnútorné, 6/67-2830/VI-II/2-1945. Z hľadiska samotnej identifikácie, resp. personifikácie „banderovcov“ ako „nepriateľov“, však nikto z kompetentných nezohľadnil fakt, do akej miery boli im pripisované zločiny výsledkom aktivít jej príslušníkov a do akej výsledkom zámerných provokácií zo strany zainteresovaných tajných služieb, resp. dôsledkom vyrovnávania si účtov a vzájomného obohacovania sa zo strany samotného civilného obyvateľstva. Na pamäti treba mať predovšetkým skutočnosť, že rôzni iní páchatelia umne zneužívali označenie „banderovci“ pre zakamuflovanie vlastnej trestnej činnosti. Správa Povereníctva vnútra z decembra 1945 o zaistení spolupráce jednotiek Červenej armády s jednotkami čs. armády a Národnej bezpečnosti pri boji s nepriateľskými živlami na domácom území napr. pripúšťala, že „Väčšinou ide o živly, ktoré jednak z ideologických, jednak z hmotných dôvodov (pohnútok) majú záujem na zkalenie bratského života medzi ČA a čsl. ľudom. Ako bolo zistené, jedná sa hlavne o dezertérov, utečencov, marodérov, príslušníkov Wehrwolfov a pod., všetkých národností, ktorí si zaobstarávali rovnošatu vojakov ČA, zneužívajúc tohto k páchaniu násilných skutkov pro-

že zo strany veliteľského zboru sa im nie vždy dostalo adekvátnej podpory.³⁸

Udržať ostražitosť a bojovú pohotovosť v situácii, keď sa de facto „nič nedialo“ a prekonať negatívne následky odlúčenosti, sa taktiež ukázalo ako neľahká záležitosť. Ako problém zhodnotil jeden z veliteľov operujúcej skupiny „nič nevie demoralizovať mužstvo v obra-
ne viac ako nečinnosť a naproti tomu pocit, že vykonaná práca na obrannom postavení je zby-
točná“.³⁹ „Zmenšenou činnosťou bánd UPA dochádza nielen mužstvo, ale tiež dôstojníci k rôz-
nym záverom, ktoré veľmi narušujú morálny stav niektorých jednotiek...“.⁴⁰ V mnohých jed-
notkách museli velitelia a osvetoví pracovníci vynakladať maximálne úsilie, aby pozdvihli
morálku upadajúcu len preto, že jednotky na nepriateľa ešte nenarazili. Obzvlášť markant-
né to bolo najmä u aspirantov, kde „místo kázeňského poměru vytváří se tu spíše familiérni
prostředí, ve kterém velitel trpí nezřídká všechno to“, čo by ináč netoleroval. Typickým preja-
vom nebojového správania sa tak nezriedka stávalo, že každý počítal s tým, že sa nič nestane.
A tak „se aspiranti zabývají celou řadou problémů, jež jim nepřislují řešit – kdy budeme
odvolání, jsme tu již dosti dlouho, proč sem nejdou zase jiní, proč není presenční služba krat-
ší atd“.⁴¹ V tejto súvislosti musel veliteľský zbor promptne riešiť problémy súvisiace s udr-
žaním bojovej morálky. V priebehu bojových akcií bolo zaistených a odovzdaných do súd-
neho vyšetrovania viacero príslušníkov veliteľského zboru. Príčinou boli protištátne výro-
ky namierené proti jednote Čechov a Slovákov, spojenectvu so ZSSR, či porušenie vojen-
ského tajomstva.⁴²

Neuposlúchnutie rozkazu, či jeho nedbalé vykonávanie, obchádzanie subordinácie, bo-
li taktiež sprievodným javom upadajúcej morálky.⁴³ Nie ojedinelé boli tiež prípady samo-
voľného vzdalovania sa od útvarov, či dokonca zbabelosť.⁴⁴ Rôzne špekulácie a vynaliezavé
pokusy vyhnúť sa nasadeniu do akcie, neraz podporené „lobbingom“ či dokonca interven-
ciami zo strany vplyvných prominentov, predstavovali ďalší z nabalujúcich sa problémov.⁴⁵
Špecifickým a obzvlášť rozšíreným nedostatkom, proti ktorému velenie tvrdo zakročovalo,
bolo opilstvo. „Důstojníci od práporov sa často oddávají nemiernému pitíu alkoholu... Ne-
hládiac k tomu, že špatným alkoholom si podřívají zdraví, ale mnohí důstojníci v podnapi-
lom stave dopúšťají sa různých výtržností, dokonce bitiek, čím znehodnocují a špinia dobrou
pověst a dobré meno československej armády a znehodnocují československý důstojnícky sbor
v očích civilistů“, ako vo februári 1946 zhodnotil celú situáciu sám veliteľ jednotky pre za-
bezpečenie pohraničného územia „Jánošík“, pplk.gšt. Ján Stanek.⁴⁶ V osobitnom rozkaze
práve vo veci zákazu nekontrolovateľného používania alkoholu označil podobné „pokles-

ti osobe i majetku“. Ak predstavitelia armádnych a policajných zložiek ráтали s takouto eventualitou, v opač-
nom garde to taktiež nemuselo byť vylúčené. SNA Bratislava, Povereníctvo pre veci vnútorné, 6/67-115/VI-
II/2/1946.

38 Avezia profesionálnych dôstojníkov a rotmajstrov voči „osvetárom“, ako novej, komunistami protežovanej
a sovietskou armádou inšpirovanej dôstojníckej zložke, bola tvrdou a aj zákonitou realitou. V prítomnos-
ti dôstojníkov a aspirantov sa tak s obľubou objavovali mnohé provokatívne vyjadrenia typu „na frontě Vás
osvěta osvítí a OBZ postřílí“, „zrušit osvetu“, „pojebaná osveta“. VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-
92/1947.

39 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 94-500-129/1946.

40 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 46-150-298/1947.

41 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-92/1947.

42 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-34/1946. Konkrétne čísla zatiaľ stále nie sú k dispozícii.

43 VHA Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava, 3-5-1/9-1/1947.

44 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-18/1946.

45 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-92/1947.

46 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 70-320-102/1946. Zvláštna skupina pre zabezpečenie pohraničného
územia „Jánošík“ bola vôbec prvou (proti „banderovcom“) organizovanou taktickou skupinou čs. armády,

ky“ za „svinstvo“. *„Zakazujem čo najprísnejšie oddávať sa nemiernému pitiu alkoholu a proti každému dôstojníkovi /:nech je to ktokoľvek/ zakročím tým najdrastickejším spôsobom a nezastavím sa pred nikým a ničím.“* V prípade opakovania sa prehresku zo strany dôstojníkov neváhal zároveň pohroziť, že na *„dotyčného urobím nielen trestné oznámenie, ale súčasne navrhmem na degradovanie a vylúčenie z československej armády“*.⁴⁷ Na druhej strane malo pre zmenu negatívny dopad na disciplínu samotnej jednotky neprístojné správanie sa voči mužstvu zo strany dôstojníkov a zneužívanie veliteľskej právomoci.⁴⁸ Dôstojníci boli preto dôsledne vyzývaní, aby svojimi činmi a správaním boli vzorom tak mužstvu, ako aj podriadeným dôstojníkom a rotmajstrom. *„Dôstojník ako vojak musí spolu s mužstvom znášať všetky obtiaže..., nesmie dať najavo určité ochabnutie vo výkone služby, pretože takýmto jednaním pôsobí negatívne na morálku a stráca u mužstva charakter veliteľa.“*⁴⁹

V priebehu bojov sa teda vo výkone vojenskej služby príslušníkov veliteľského zboru poľných jednotiek objavili viaceré rezervy, ktoré velenie muselo riešiť v závislosti od existujúcej situácie i dostupných možností. Popri operačno-taktických aspektoch realizácie konkrétnych bojových operácií však predstavovala vážny problém motivácia. Prípady nedostatočnej odhodlanosti, resp. nechuti zúčastňovať sa na akciách, vyplývali najmä z nespokojnosti dôstojníkov s ich životnou úrovňou. Tá bola do značnej miery determinovaná zlými materiálными a finančnými pomermi, ktoré boli podstatne horšie, než napríklad u príslušníkov iných ozbrojených zložiek. *„Všichni důstojníci kritisují dosti ostře že příslušníci SNB a NB mají za tentýž výkon služby dvakrát větší přídavky, nežli rotmistři a důstojníci armády... Na všech velitelstvích se hovoří o tom, že strážmistři SNB a NB mají denně 150 Kčs a důstojníci dokonce až 250 Kčs přídavků. Požitky jsou snad dvakrát větší. Je poukazováno i na skutečnost, že... ač jsou v celku fyzicky mladší, jsou honorováni za stejné výkony lépe a že mnozí z nich nesloužili v armádě ani tak dlouho, jako vojáci nasazených jednotek“*.⁵⁰ Mimoriadne peňažité odmeny, prípadne čs. bojové vyznamenania udeľované v zmysle vládneho uznesenia a podľa platných ustanovení, boli neúčinným a len veľmi chabým pokusom vyvážiť zmienené nedostatky u frustrovaných príslušníkov čs. brannej moci.⁵¹ Celú situáciu vyhocovala skutočnosť, že z hľadiska plnenia si svojich služobných povinností sa musela armáda (najmä v úvodnej etape vysporiadavania sa s „rejdami“ UPA) často spoliehať len na seba, bez toho, aby sa dočkala adekvátnej podpory zo strany ostatných zainteresovaných ozbrojených zložiek. Sťažnosti jednotlivých veliteľov nasadených vojenských jednotiek na adresu príslušníkov Národnej bezpečnosti neboli ničím výnimočné.⁵² Na nedostatočný záujem orgánov NB

operujúcou v období januára až apríla 1946 v pohraničných oblastiach severovýchodného Slovenska. Následne bola nahradená taktickou skupinou „Ocel“.

47 *„Československý důstojnícky zbor musí mať ľudí s pevným charakterom, spoľahlivých po každej stránke, ale nie vyvrhelov ľudskej spoločnosti a darebákov najväčšieho rozsahu“*, ako v závere svojho rozkazu zdôrazňoval pplk. Stanek. VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 70-320-102/1946.

48 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 39-115-152/1946.

49 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 46-150-298/1947.

50 VHA Bratislava, Operácia „Banderovci“, 1-2-92/1947.

51 Peňažitá odmena bola vyčíslená radovo až do 10.000 Kčs. za jedného chyteného banderovca, avšak šanca na jej získanie bola z hľadiska realnosti minimálna. NA Praha, Prozatímní Národní shromáždění, 05/11-40-250a.

52 Niektoré z nich však neboli celkom opodstatnené a sledovali aj iný cieľ. Pozri napr. sťažnosť veliteľstva Zvláštnej skupiny pre Zabezpečenie pohraničného územia (ZPÚ) „Jánošík“ z marca 1946, v ktorej jeho veliteľ, pplk. gšt. Jan Juraj Stanek vyčítal orgánom NB, že *„si neplní riadne a svedomite povinnosti a všetky úkony na ňu kladené vykonáva ledabolo a povrchno... väčšina príslušníkov NB je apatická a ľahostajná k vykonávaniu služby“*. Chyba mala byť u samotného Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti, *„ktorému zvlášť mnoho nezáleží na konsolidácii pomerov a verejného poriadku“*, pričom nechýbali ani výčitky, podľa ktorých boli do operačného priestoru zámerne *„odkomandovaní“* namiesto spoľahlivých príslušníkov známi členovia a stúpenci *„tisov-*

už koncom októbra 1945 poukazoval sám náčelník Hlavnej správy Obranného spravodajstva čs. armády, pplk. pech. Bedřich Reicin. Správy o objavení sa a pohyboch ozbrojených tlúp „získané stanicami NB prichádzajú oneskorene a orgány NB ponechávajú všetky ťažkosťi pátrania a sledovania na vojenských orgánoch“.⁵³ Správa VI. (spravodajského a štátno-bezpečnostného) odboru Povereníctva vnútra z januára 1946 okrem nedostatočného stráženia prechodov cez štátne hranice pre zmenu zdôrazňovala veľké „prekvitanie“ úplatkárstva, priekupníctva a pašeráctva v radoch príslušníkov Finančnej stráže.⁵⁴

Napriek všetkým uvedeným skutočnostiam, resp. práve v dôsledku nich, možno účinkovanie čs. armády a jej veliteľského zboru v tomto strete hodnotiť celkovo pozitívne. Základnou podmienkou úspechu bola predovšetkým profesionálna úroveň velenia, i keď z kvalitatívneho hľadiska sa ani ona nevyhla istým nedostatkom. Samotné riadenie akcií však bolo náročné a aj ich priebeh preukázal, že ho môžu zaistiť len dostatočne pripravené veliteľské kádre, aké mala z ozbrojených zložiek k dispozícii len armáda. I napriek tomu, že k priamemu stretu s nepriateľom bolo len málo príležitostí, pri samotných akciách si čs. velitelia vzhľadom na to, čo mali k dispozícii, počínali viacmenej dobre. Boj proti nim bol prirovnávaný k partizánskej vojne a aj história druhej svetovej vojny jasne potvrdila, aké náročné je zamedziť pôsobeniu gerilových a záškodníckych skupín, nieto ich ešte zničiť. Rôzne prejavy nezájmu o vojenskú službu, nedisciplinovanosti, morálnych pokleskov, či služobných prečinov, ktoré sa u bojujúcich jednotiek prejavili, boli skôr dôsledkom pretrvávajúcej povojnovej psychózy, než preťahovaním celej akcie. Ako sa však jasne ukázalo, ani ony nemali žiadny zásadný vplyv na jej priebeh.

Pri samotnom hodnotení účinkovania veliteľského zboru čs. brannej moci je kľúčové zohľadňovať kvalitatívne odlišné etapy jej ozbrojeného vystúpenia proti oddielom Ukrajinskej povstaleckej armády. Názor, podľa ktorého uplatnenie profesionálneho prístupu nevyznieva presvedčivo, keď niekoľko tisíc vojakov armády a bezpečnosti nevedelo počas dlhšieho obdobia eliminovať skupinu niekoľkých sto ozbrojencov, totiž nie je medzi širokou laickou i odbornou verejnosťou po uvoľnení politickej klímy v novembri 1989 ojedinelý. V tejto súvislosti je nutné zdôrazniť fakt, podľa ktorého sa angažovanosť čs. brannej moci v „Akcii B“ odvíjala nielen od dostupných možností, ale aj od toho, ako bola vedením čs. štátu i čs. velením vnímaná bezprostrednosť a reálnosť „banderovskej“ hrozby. Prakticky až do leta 1947, keď sa „banderovci“ uchyľovali len k vpádom na čs. územie, boli na vysporiadanie sa s nimi vyčlenené len obmedzené prostriedky, a to tak čo sa týka vojenského materiálu, ako aj ľudského potenciálu. Ich krátky pobyt na našom území, rýchly únik a predovšetkým nedostatočná koordinovanosť s ozbrojenými zložkami susedného Poľska a ZSSR, však znemožňovala jednotkám čs. armády voči nim systematicky a účinne zasahovať. Po prenesení akcií z pohraničia do vnútrozemia (keď sa UPA rozhodla o prechod do americkej zóny v Rakúsku) sa však celková situácia radikálne zmenila – Slovensko sa stalo operačným priestorom a kompetentné orgány boli nútené pristúpiť k podstatne razantnejším krokom. Sústredenie viac než 15-tisíc príslušníkov armády, Národnej bezpečnosti a partizánskych jednotiek na jeseň 1947 bolo jasnou odpoveďou a výsledok sa dostavil okamžite. Na celkovom úspešnom výsledku bojov mali zásluhu najmä vyšší velitelia, ktorí operá-

sko-tukovského režimu a fašizmu“. Hlavný veliteľ Národnej bezpečnosti, plk. Andrej Martin Júny, však považoval podobné sťažnosti dôstojníkov čs. armády na adresu NB za prehnané a neopodstatnené a pripisoval ich prehnaným osobným ambíciám. SNA Bratislava, Povereníctvo pre veci vnútorné, 486/29-131-2(83-46)-III/1-1946.

53 VÚA-VHA Praha, Vojenská kancelář prezidenta republiky 1945, 2-187-1170.

54 SNA Bratislava, Povereníctvo pre veci vnútorné, 7/67-4478/VI-II/2-1946.

cie priamo riadili. Išlo o kvalifikované vojenské kádre, pochádzajúce zväčša z veliteľského zboru predmníchovskej armády a účastníkov odboja. Nie je bez zaujímavosti, že sa naši medzi nimi aj vojenské osoby, ktoré mali z obdobia druhej svetovej vojny či už vedomosti z oblasti geografickej a priestorovej orientácie, alebo skúsenosti z oblasti vedenia partizánskeho boja, diverznej a sabotážnej činnosti.⁵⁵ Títo skúsení vojaci svojím správaním dokázali pozitívne pôsobiť na rozvoj iniciatívneho plnenia úloh hlavne u dôstojníkov nižších veliteľských stupňov, ktorí mali viesť svoje jednotky do boja s pohyblivým a „neviditeľným“ protivníkom osobne, navyiac bez potrebných skúseností. V dôsledku celkovej vyťaženia dôstojníckeho zboru a pretrvávajúceho nedostatku tejto kategórie dôstojníkov, museli byť totiž bojové útvary posilnené hlavne neskúsenými záložnými dôstojníkmi. A práve po zhodnotení všetkých objektívnych i subjektívnych okolností nemožno vnímať túto krátku kapitolu čs. vojenských dejín ináč, než ako skúšku ohňom, v ktorej armáda a jej veliteľský zbor obstáli so ctou.

A. MASKALÍK: EINIGE ASPEKTE DER TÄTIGKEIT DES KOMMANDEURKORPS DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IM KAMPF GEGEN DIE BANDERA-LEUTE

Die sog. „Aktion B“, wie der Einsatz der tschechoslowakischen Armee und des Korps der Nationalen Sicherheit nachträglich bezeichnete wurde, stellte den umfangreichsten und zugleich den einzigen Kampfeinsatz der tschechoslowakischen Streitkräfte in der Nachkriegsgeschichte der Tschechoslowakei. Gerade die tschechoslowakische Armee und insbesondere der Kommandeurkorps bildeten die Haupt- und Lenkkraft im bewaffneten Kampf, der mit kleineren Unterbrechungen von August 1945 bis November 1947 andauerte. Ihr Wirken war durch konkrete Rahmenbedingungen beschränkt, die in einigen Aspekten einen unmittelbaren Einfluss auf den Verlauf und das Endresultat des Kampfeinsatzes nahmen. Die vorliegende Studie befasst sich eingehend mit diesen Aspekten. Alle mit dem Kampfeinsatz verbundenen Aufgaben waren begleitet durch Mängel bei der Versorgung der Kampfverbände mit Kriegsmaterial und die personelle Besetzung des Kommandeurkorps, die in allen Phasen des Kampfeinsatzes in Erscheinung getreten sind. In der vorhandenen Situation war das durch den Krieg erschöpfte Kommandeurkorps von den auf ihn zukommenden Dienstpflichten überfordert, die zusätzlich unter äußerst komplizierten Zuständen bedingt durch die schwere Lage des Landes in der unmittelbaren Nachkriegszeit nachgegangen werden mussten. Nicht zu unterschätzen ist in diesem Kontext auch die Tatsache, dass die tschechoslowakische Armee zu der Zeit zum Objekt scharfer machtpolitischer Kämpfe wurde und, durch die in Gang gesetzten personellen Säuberungen geschwächt, ernst beschäftigt war mit einigen Schlüsselfragen, die eine schwerwiegende Bedeutung hatten im Bezug auf ihre eigene Zukunft.

55 Za všetkých spomeňme aspoň najznámejších a funkčne i hodnostne najvyššie postavených čs. dôstojníkov a veliteľov, akými boli pplk.jazd. (neskór plk.pech.) Jaroslav Kmicikievič, pplk.pech. (neskór plk.pech.) Štefan Želinský, pplk.gšt. (neskór plk.gšt.) Ján Juraj Stanek, pplk.pech. (neskór plk.pech.) Otto Viktor Wagner, pplk.gšt. (neskór plk.gšt.) Vít Ondrášek, pplk.pech. (neskór plk.pech.) Otmar Záhora, pplk.gšt. (neskór brig.gen.) Elemír Polk, plk.pech. Jozef Tlach, plk.gšt. Anton Ciprich, plk.pech. Koloman Schreiber, plk.pech. Anton Vick, plk.gšt. (neskór brig.gen.) Jan Heřman, plk.pech. (neskór brig.gen.) Ján Pavol Kuna, plk.del. (neskór brig.gen.) Emil Perko, plk.gšt. (neskór brig.gen.) Július Nosko, plk.gšt. (neskór div.gen.) Jan Rostislav Kolařík, plk.gšt. (neskór arm.gen.) Bohumír Lomský, či brig.gen. (neskór zbor.gen.) Michal Širica.